

LATVIJAS IZGLĪTĪBAS SISTĒMA mainībā : 1993 - 1998 - 2003

LU asoc.prof., Dr.fiz. Andris Broks

Ievadam

Pēc gada gads rit laika rats, darbs ir tas mērs, kas nosver pats. **Šogad rudenī aprit desmitā gadskārta, kopš sākās Latvijas izglītības sistēmas (LIS) projektēšanas un izveides darbi nu jau atkal un pagaidām vēl neatkarīgas Latvijas valsts dzīves attīstības apstākļos.** Ļoti līdzīgi kā otrās atmodas laikā, kad vēl pirms Latvijas valsts dibināšanas izglītības darbinieki jau apsprieda Latvijas izglītības nākotnes virzību, arī trešās atmodas laikā mūsu skolotāji un izglītības vadītāji jau kala plānus mūsu izglītojošās darbības tālākattīstībai gadsimtu mijā. Notika konferences un semināri, lai izvirzītu un apspriestu izglītības reformas aktualitātes, kuru pirmsākumi rodami vēl pēdējā (kopš 1983.g.) padomju izglītības reformu gaisotnē. Savu augstāko formālo izpausmi šīs darbības sasniedza 1991.g.19.jūnijā pieņemtajā LR Izglītības likumā. Dažus mēnešus vēlāk, kad PSRS sabrukuma rezultātā Latvija piedzīvoja brīvvaldību, sākās būtiska Latvijas tautas dzīvesveida mainība - atbilstošu izmaiņu un pārmaiņu attīstība atjaunotās valstiskās neatkarības apstākļos. Tad arī pamazām tika skaidri apzināta savas neatkarīgās valsts izglītības sistēmas veidošanas nepieciešamība un **1993.gada rudenī**, tolaik vēl LR Izglītības, kultūras un zinātnes ministrijā, **tika izveidots Stratēģiskās plānošanas departaments (SPD)**. Sava pirmā enerģiskā vadītāja J.Bokāna vadībā tika uzsākts darbs Latvijas izglītības koncepcijas, izglītības likumnodrošinājuma un atbilstošas praktiskās rīcības programmas izveidei, ieliekot pamatus neatkarīgās Latvijas izglītības sistēmas jaunradei. Intensīvas darbības rezultātā, vienojot teoriju un praksi, plaši apspriežoties ar izglītības speciālistiem gan pašu zemē, gan izvērtējot tālaika pasaules labāko pieredzi izglītojošās darbības organizācijā, vispirms tika izveidota un ar tālaika IZM valsts sekretāra A.Kalniņa un SPD direktora N.Saksa aktīvu atbalstu 1995.g.4.jūlijā Ministru kabinetā tika apstiprināta LR Izglītības koncepcija. Konceptuālās pamatatziņas tālāk tika nostiprinātas un atbilstoši detalizētas izglītības likumnodrošinājuma izveidē. Sākotnēji piedāvājot atbilstošos darba materiālus LR izglītības darbinieku kongresā (11.-12.03.1994), tad trīsreiz publicējot plašai apspriešanai jaunā Izglītības likuma projektus (" Izglītība un Kultūra" -24.12.94, 4.01.96, 23.10.97), sekmīgi noslēdzās pirmo piecu gadu (1993-1998) intensīva darba posms, kad **1998.g. rudenī LR Saeima pieņēma jauno Izglītības likumu**. Šī svarīgā notikuma sekmīgā noslēgumā būtisku ieguldījumu deva savulaik SPD direktore B.Pētersone. Protams, tas bija daudzu tālaika izglītības darba entuziastu kopīga darba auglis un šī raksta autors, kuram ciešā sadarbībā ar kolēģi S.Mikudu bija lemts aktīvi un pēc būtības piedalīties šī darba sistēmteorētiskajā nodrošināšanā, šodien sveic visus tā laika kolēģus ar kopīgi paveikto Latvijas izglītības sistēmas atjaunotnes pirmajā piecgadē. Pēc nepilna gada pieņemot arī vēl Vispārīgās izglītības un Profesionālās izglītības likumus, kā arī ņemot vērā jau 1995.gadā visai autonomi pieņemto Augstskolu likumu, atjaunotā Latvijas valsts jau aizvadītā gadsimta nogalē bija sagatavojusi pamatus LIS tālākattīstībai 21.gs. Kas seko turpmāk ? Protams, ka virzība no teorijas uz praksi, uz sagatavotajiem pamatiem ceļot Latvijas izglītības ēku - mūsu visnozīmīgāko un visvērtīgāko gaismas pili.

Pašlaik jau ir aizritējuši nākamie pieci gadi (1998 -2003), kas īpaši raksturojami ar LIS konceptuālo pamatatziņu īstenošanos ikdienas praksē. Kā mums ir veicies un veicas mūsu izglītības gaismas pils celtniecībā? Apzinot izglītojošās darbības divās piecgadēs notikušās izmaiņas un pārmaiņas, šī raksta autors uzskatīja par lietderīgu veikt ieskatu LIS attīstības problēmās saistībā ar nozares pamatjēdzienu " i z g l ī t ī b a ". Atsedzot šī jēdziena

sistēmisko izpratni un īpaši pievērsoties mūsdienu izglītības satura attīstības jautājumiem, vispirms vēlreiz atkārtosim dažas svarīgākās pirmās piecgades (1993 - 1998) konceptuālās pamatnostādnes, bet pēc tam ielūkosimies to īstenošanas aktualitātēs jau aizvadītajā otrajā piecgadē (1998-2003) un turpmākajā LIS attīstībā.

1. Dažas galvenās un joprojām aktuālās Latvijas izglītības sistēmas (LIS) organizācijas konceptuālās pamatnostādnes

(I z g l ī t ī b a , izglītotība, izglītības saturs - standarti - programmas - priekšmeti)

Lai arī jau **pirmās atmodas laikā A.Kronvalda iedibinātais vārds “ i z g l ī t ī b a ”** ir dziļi iesakņojies mūsu ikdienā, taču tikai jaunās LIS attīstības pirmajā piecgadē faktiski tika īstenota šim vārdam atbilstošā jēdziena sistēmiska apzināšana un mērķtiecīga izmantošana Latvijas izglītojošās darbības organizēšanā. Otrās atmodas laikā un arī tai sekojošajā pirmās Latvijas Republikas dzīvē termins “izglītība” nav precīzi skaidrots, un vēl šodien visai bieži sastopam tradicionāli lietotu neloģisku frāzi “izglītība un audzināšana”, līdztekus plaši lietojot arī vēl trešo terminu “mācības”. Pat daudzi speciālisti godīgi atzīst, ka viņiem nav īsti skaidra šī populārā vārda dziļāka jēga. Kā par to liecina arī šī raksta autora aizvadītajos piecos gados (1998-2003) īstenotā praktiskā pedagoģiskā darbība (studiju kursi “Izglītības sistemoloģija” un “Sistēmteorija pedagoģijā” attiecīgi maģistra, bakalaura, profesionālo un tālākizglītības studiju programmu censoņiem), joprojām ir īpaši aktuāla jaunās LIS galveno pamatjēdzienu apzināšana. *Praksē joprojām vēl ir novērojama maldīšanās trīs priekšmetos (izglītība, mācības, audzināšana), ko šodien vēl pastiprina neapdomīga jeb nekritiska Rietumu terminoloģijas ielaišana LIS aprītē.* Neskaidrības un nevienprātība termina “izglītība” izpratnē rada ievērojamas grūtības mūsdienīga izglītības satura izveidē, bet pēc tam arī tā praktiskajā īstenošanā. Kāda gan īsti var būt sadarbība izglītojošās darbības īstenošanā, ja starp sadarbības partneriem nav īstas skaidrības un vienotības par šīs sadarbības būtību? *Neviena izglītības sistēma nevar darboties efektīvi, ja starp sistēmas elementiem (izglītības vadību un pedagogiem, izglītības iestādēm, izglītības programmām utt.) nav pietiekamas saskaņas nozares būtiskākā jēdziena “izglītība” izjūtā un apjēgā.* Lūk, tieši tādēļ mums atkal un atkal ir jāatgriežas pie mūsu pašu latviskā vārda-termina “izglītība” mūsdienīgas skaidrošanas, līdztekus apzinot šī vārda radnieciskos arī citās valodās un sabiedrībās - “education” angļu valodā, “образование” krievu valodā, “ugdymas” lietuviešu un “haridus” igauņu valodās utt.

**Izglītojošā darbība jeb IZGLĪTĪBA -
īpaši organizēta dzīves pieredzes apguve dzīvei visa mūža ilgumā -
centrālais pamatjēdziens mūsdienu LIS attīstībā.**

Izglītība - tas ir mērķis, process, rezultāts.

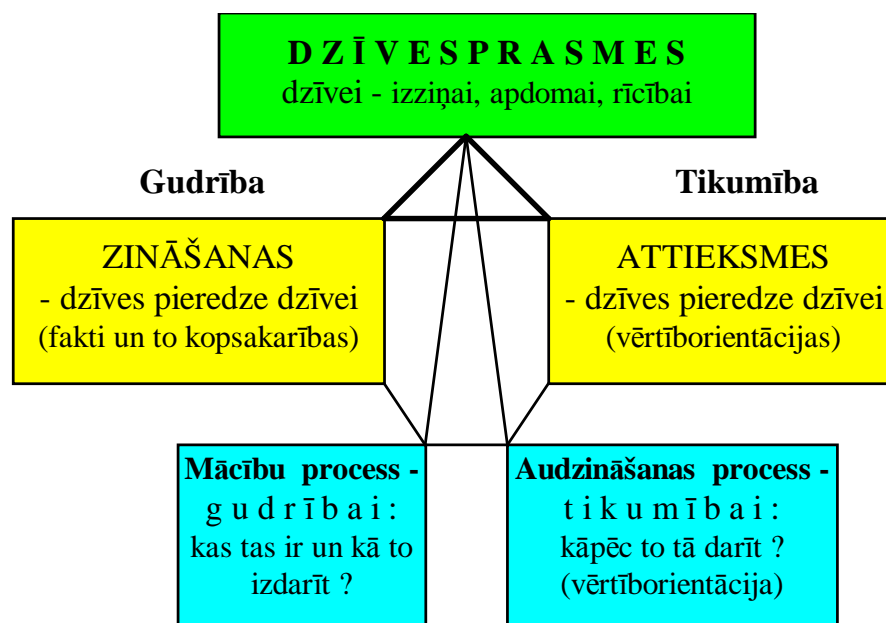
*Galvenais šajā jēdzienā - dzīves un izglītības kopsaistība, kurā mūsdienu dzīves straujās mainības un mūsu steigā neapdomātu rīcību dēļ šodien ir novērojamas un turpina rasties nopietnas plaisas. Izglītojošā darbība - izglītošana un izglītošanās ir īpaši organizēta dzīves pieredzes apguve dzīvei. **D z ī v e s p i e r e d z e d z ī v e i - lūk, īsi un skaidri izglītojošās darbības jeb izglītības būtība.** Īpaši organizēta izglītotāju un izglītojošos personu sadarbība izglītības sistēmā. Sadarbība, kuras efektivitāti nosaka izglītības cēloņseku kopsaistība ar dzīvi un dzīves pieredzi. Tieši šī aksiomātiskā atziņa ir likta mūsu LIS saturiskās darbības organizācijas pamatā un atbilstoši iekļauta attiecīgajos valsts izglītības*

pamatdokumentos. Sākotnēji (1993-1998) galvenā uzmanība tika pievērsta dzīves pieredzes vispārīgajām sastāvdaļām (zināšanas, prasmes, attieksmes), kam sekoja darbs konkrētu izglītības programmu un priekšmetu satura jaunradē. Kā liecina šī darba īstenošanas pieredze sekojošajā otrajā piec gadē (1998-2003), konkrētu izstrādņu izveidei ir ļoti nepieciešams strukturēt dzīvesprasmju jēdzienu, vispirms jau noskaidrojot, ko nozīmē vārdkopa “prast dzīvot”. Līdztekus tam, ievērojot konceptuāli jau izdalītos trīs dzīves pieredzes tematiskos sektorus (es pats - humnītārais sektors, mēs - sociālais sektors, es un mēs dabas un tehnikas vidē - dabas un tehnikas sektors), konkrēta izglītības satura izveidē ir jāreķinas arī ar trim izglītojošos personu garīguma tipiem (mākslinieciskais, saimnieciskais, zinātniskais). Šis darbs ir daudz darbietilpīgāks nekā pirmās piec gades uzdevumu risināšana, kā tas ir vienmēr, no vispārīgajām koncepcijām nolaižoties ikdienas konkrētajā praksē. Lai šis darbs būtu sekmīgs, tas jāveic sistēmiski - skatot visu kopsaistīti noteiktās struktūrās. Turpinājumā īsi raksturosim šīs struktūras, kuru izpratne un izmantošana praksē ir priekšnoteikums sekmīgai izglītības satura tālāktīstībai mūsdienu dzīves apstākļos.

Izglītība (“educatedness”, “образованность”) - personu un sabiedrības īstenotās izglītojošās darbības mērķis un rezultāts. Izglītības kā atbilstoši apgūtās dzīves pieredzes vispārējās sastāvdaļas saskaņā ar Latvijas izglītības koncepciju ir **zināšanas, prasmes un attieksmes**. Šo atziņu nostiprina mūsu Izglītības likums, nosakot, ka izglītības rezultāts ir personas zināšanu, prasmju un attieksmju kopums, kā arī norādot, ka izglītojošā darbība jeb **izglītības process atbilstoši ietver mācību un audzināšanas darbību** [LR Izglītības likums, 1.pants, 1998]. Šodien īpaši svarīgi ir apzināties arī to, ka tieši **dzīves prasmes** kā radošo spēju apliecinājums darbībā. ir galvenais plānojama, sasniedzamais un vērtējamais izglītojošās darbības rezultāts Šīs atziņas caurauž arī mūsu jauno Pedagoģijas terminu skaidrojošo vārdnīcu un atliek tikai vēlēties to efektīvu ieviešanu arī mūsu ikdienas praksē

Pilnvērtīgi izglītoots cilvēks ir gudrs un tīkumīgs, kas nozīmē, ka šāds cilvēks ir zinīgs, prasmīgs un cilvēciski vērtīborientēts. Gudrību veido mācību procesā gūtās zināšanas un prasmes, savukārt tīkumība raksturojas ar audzināšanas procesā izveidotajām cilvēciskajām attieksmēm jeb vērtīborientācijām kopsaistībā ar prasmēm šīs attieksmes praktiski īsteno.

IZGLĪTOTĪBAS KĀ DZĪVES PIEREDZES VISPĀRĒJĀS SASTĀVDAĻAS

Zināšanas (“knowledge”, “знания”) - rodas cilvēka dzīvesvides izziņas procesā un nodrošina cilvēkdarbībām nepieciešamos *faktus un cēloņseku sakarības*.

Prasmes (“skills”, “умения”) - rodas cilvēkdarbību īstenošanā un nodrošina visu cilvēkdarbību sastādošo *procesu (izziņas, apdomas, rīcības) rezultatīvu norisi*. Prasmes ir cilvēka spēju (gribas un varas) īstenojumi darbībā.

Attieksmes (“attitudes”, “отношения”) - rodas apdomājot - vērtējot cilvēku dzīves daudzveidīgās vajadzības. Pozitīva attieksme uzrāda cilvēka dzīves vērtības jeb vērtīborientācijas, kuras atbilstoši nosaka cilvēkdarbību *mērķus un rīcību* to sasniegšanai.

Praksē vēl visai bieži sastopam pedagogus, kas grib tikai mācīt, sakot, protams, ka mācību procesā jau arī audzinot. Līdzīgi pastāv arī pretējs uzskats - vispār esot jāaudzina, taču audzināšana ietverot arī mācības. Diemžēl, bet šodien šie labi pazīstamie gadījumi tikai apliecina nespēju (negribēšanu un/vai nevarēšanu) pacelties virs neauglīgās atsevišķo viedokļu cīņas, kura tiek novērsta, sintezējot mācību un audzināšanas jēdzienus jaunā, hierarhiski augstāka līmeņa jēdzienā. Proti, **jēdziens izglītojošā darbība jeb i z g l ī t ī b a (izglītošana un izglītošanās) kopsaista vienotā veselā divas šo veselo veidojošās daļas - mācības un audzināšanu jeb vērtīborientāciju**. Iebildumi, ka reāli nevarot atdalīt mācību un audzināšanas procesus tikai apstiprina jēdzienu sistēmisko raksturu, jo tie savstarpēji papildina viens otru (te vietā atcerēties ja ne seno ķīniešu principu “īņ - jan”, tad vismaz Hēgeļa dialektiku vācu klasiskās filosofijas ietvaros). Jēdzieni mācības un audzināšana ir atšķirīgi, taču reizē vienoti, savstarpēji papildinoši. Ikdienā ir daudz konkrētu situāciju, kad dominē viens vai otrs process (piemēram, vērtības taču nemāca, tās rodas attieksmju veidošanas jeb audzināšanas procesā), taču nekad nav pretpolu pilnīgas nošķirtības. Ikviens dipols vienmēr un visur ir vienots veselais.

Tāda nu ir tā Lielā Patiesība par to, ka **Latvijā cilvēki tiek izglītoti un izglītojas** un nevis tiek tikai mācīti vai audzināti. Diemžēl, bet kā to nākas konstatēt praksē, tad mūsu pārmaiņu inerce ir liela un to vēl ievērojami palielina cītīgi padevīgā sekošana nu jau angļu valodā rakstītajiem tekstiem. Angļu valodā vārds “upbringing” (audzināšana) ir ļoti nepopulārs, bet izglītībā joprojām dominē tradicionālie termini “learning” un “teaching” (mācīšana un mācīšanās) arī tad, kad pēc būtības ir runa par izglītošanu un izglītošanos (“education”). Angļu valodas problēmas ir šajā valodā domājošo un runājošo problēmas - kāpēc gan mums jājauc sev galva, ja latviski viss ir daudz skaidrāk.. Taču šajā sakarā ir īpaši jāņem vērā arī tas, ka zemēs ar liberālisma politikas noteicošo lomu audzināšanas jautājumi vispār ir citā statusā. Tiek pielūgta gudrība (intelekts), kamēr audzināšana ir savdabīgā ēnā - ārpus ģimenes tā jau tiek uztverta bezmaz vai kā cilvēktiesību pārkāpums. Te nu sākas visatļautības slimības, brīvības slavināšana bez atbildības, tiesības bez pienākumiem un tml. To ļoti labi jau sen apzinas Rietumu gaišākie prāti ne tikai izglītībā, taču tikai tagad pamazām viņu ikdienā sāk izplatīties termins “value education” (burtiskā tulkojumā - vērtību izglītība). Tā ir nopietna Rietumu kopienas dzīvesveida specifika, kas mums šodien īpaši labi jāapzinas, ieejot pasaules izglītības procesu aprītē. Mēs savā šķietamajā atpalcībā šeit savus rietumu kolēģus jau esam apsteiguši, vēl nezaudējuši audzināšanas procesu nozīmību kopīgajā izglītības darbā. Taču šo panākumu varam arī strauji zaudēt, kā šobrīd aiz pašu muļķības **un pakļaujoties ārējiem spiedieniem** zaudējam daudzas citas savas vērtības citās dzīves nozarēs.

Izglītības sistēma, izglītības programma, izglītības priekšmets, izglītības standarts, izglītotājs, izglītojošās persona, izglītība, izglītības darbinieki (izglītības vadītāji un pedagogi) - *lūk, vispārīgo jēdzienu kopums - struktūra*, kas sistēmiski sakņojas pamatjēdzienā “izglītība” un veido mūsdienu LIS progresīvas attīstības pamatu. Citvalstu izglītības sistēmās, ievērojot viņu tradicionāli lietoto terminu-vārdu izcelsmes nacionālo un /vai etnisko specifiku, kā arī salīdzinoši mierīgo “dusēšanu uz lauriem” pasaules šobrīd

ekonomiski varenajās valstīs, izglītības terminoloģijā šodien vēl pastāv daudz mazāka sakārtotība, nekā tas pašlaik veidojas un varētu sekmīgi tālākattīstīties pie mums Latvijā.

Akcentējot mūsdienu LIS attīstības aktualitātes saistībā ar termina “**izglītība**” centrālo vietu atbilstošajās norisēs, šodien jāvērs lasītāju uzmanību uz to, mūsu ikdienā un vēl arī oficiāli lietojamā termina “mācību priekšmets” vietā jau būtu jāievieš termins “**izglītības priekšmets**”. Iesīkstējušo tradīciju dēļ šo terminu savulaik vēl nebija iespējams līdz ar pārējiem jauninājumiem iekļaut jaunā LR Izglītības likuma 1.pantā noteikto nozares terminu sarakstā. Tas izrādījās pārāgri arī Izglītības koncepcijas izveides gaitā. Proti, izteikti lielā nepatika pret komunistisko audzināšanu kā vienu no konkrētajiem audzināšanas veidiem, diemžēl, pieklusināja audzināšanas procesa nozīmības īpašu uzrādi vispār. Tā nu vēl šodien mēs bieži vien turpinam vien mācīt, kad ir jāizglīto un ikdienas aprītē joprojām atrodas pagājušo gadsimtu termini “mācību priekšmets”, “mācību priekšmeta programma”, “mācību gads (atbilstošāk būtu teikt - skolas gads)”, “mācību stunda (skolas stunda)” un vēl citi. Šodien, retrospektīvi atskatoties uz izglītības koncepcijas un likumnodrošinājuma izveides procesiem, ir jākonstatē, ka aizvadītajā desmitgadē valdošās demokrātiskās anarhijas apstākļos paveiktais nozīmē ļoti daudz, taču šodien ir jāiet tālāk. Protams, ja spējam (gribam un varam) iet progresīvas attīstības ceļu virzībā uz sakārtotu dzīvi un izglītību un nevis haotiski mīdīties uz vietas pasaules vēju saceltajā ikdienas prakses virpulī. Ļoti daudzi to jau ir labi sapratuši, taču vēl ne visi, kam pēc ieņemamā amata vai cita sava svara sabiedrībā to vajadzētu izprast un atbilstoši rīkoties. Diemžēl, bet daļai izglītības vadītāju un pedagogu, pat daļai viņu izglītotāju šodien tik plašajā un visādi apsveicamajā tālākizglītības attīstībā vajadzētu vispirms pašiem pamatīgi noskaidrot LIS pamatjēdzienu sūtību un būtību.

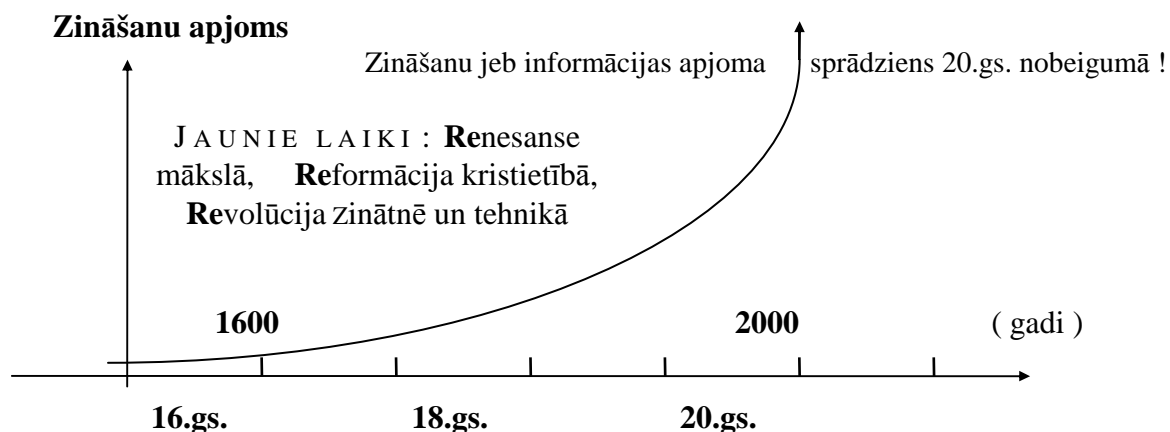
Cita ļoti svarīgu jēdzienu kopa, kas ienāca mūsu LIS tikko aizvadītajā desmitgadē, kā centrālo ietver jēdzienu “izglītības programma”, kuru tālāk papildina jēdziens “izglītības valsts standarts”, kā arī nākamā hierarhijas līmeņa jēdzieni “izglītības (pašlaik vēl - mācību) priekšmeta programma” un “izglītības (mācību) priekšmeta standarts”. Šo jēdzienu definīcijas dotas Izglītības likuma 1., 32., 33. un 34.pantos, pietiekami skaidri un viennozīmīgi nosakot šo jēdzienu struktūras un sūtību izglītojošās darbības sistēmiskai organizācijai.

Atskatoties mūsu darba pirmajā piecgadē, liekas, ka mēs savā pārmaiņu izglītības attīstības sākotnē esam bijuši visumā veiksmīgi un būtu žēl, ja uzsāktais iznīktu, neapdomīgi steigā norakstot risinājumus no svešatnes un pašiem ar savu galvu neattīstot savu dzīvi un izglītību. Mūsu konceptuāli uz papīra paveikto LIS sakārtošanu pārmaiņu haosa pirmās piecgades apstākļos ir atzinuši un pozitīvi novērtējuši arī ārzemju eksperti (OECD ekspertīze 1998-2000), taču viņi pamatoti izsaka nopietnas bažas par nepieciešmo sakārtotības tālākattīstību mūsu izglītojošās darbības praksē. Arī daudzi seni mūsu sadarbības partneri Zviedrijā, Dānijā un citur atzīst, ka mūsu sistēmiskie risinājumi noderētu arī viņiem, taču reizē piebilst, ka tie pie viņiem tomēr būtu ļoti grūti īstenojami tradicionālo sistēmu lielās inerces dēļ, kas šobrīd pie viņiem ir pat daudz lielāka nekā šeit pie mums. Visbeidzot, šodien pamatoti daudz uztraucamies par izglītības politekonomiskajiem aspektiem, taču nedrīkstam aizmirst pašu galveno - mūsdienu izglītības satura attīstību, LIS satura un formas kopsaistītu veidošanu.

2. Nepieciešamā akcentu maiņa mūsdienīga izglītības satura veidošanā un īstenošanā (Dzīves un izglītības krīze 20./21.gs. mijā)

Atzinīgi novērtējot cilvēces vēstures Jauno laiku posmā īstenojamo zinātnes un tehnikas progresa neapšaubāmi pozitīvo devumu mūsdienu dzīves attīstībai, šobrīd satrauc arī attiecīgo procesu izraisītās negatīvās sekas un citas problēmas, no kuru risinājuma būtiskai atkarīga pasaules dzīves tālākvirzība. Aizvadīto aptuveni 500 gadu laikā mūsdienu Rietumu pasaules dzīvesveidā ir nobriedusi nopietna krīze, kuras pamatā ir tieši modernās zinātnes un tehnikas

attīstība. Šīs krīzes būtību īsi var raksturot šādi : *aizvadīto gadsimtu gaitā, it īpaši 20.gs. noslēgumā, ir sasniegts ļoti liels cilvēces uzkrāto zināšanu apjoms, taču līdztekus nav pietiekami attīstījusies šo zināšanu cilvēcīga izmantošana.*

Citiem vārdiem, zinātnes un tehnikas sasniegumi pārāk daudzos gadījumos tiek izmantoti neapdomīgi, tuvredzīgi, noziedzīgi. Šo sasniegumu nesaprātīga izmantošana ir sekmējusi ievērojamu izšķērdības, bezatbildības un vardarbības attīstību, ļoti bīstamu pasaules sociālās polarizācijas īstenošanos.

Līdztekus pastāv arī vēl otrs pieminētās krīzes aspekts, kas arī ļoti cieši saistīts ar mūsdienu izglītojošo darbību jeb izglītību. Proti, zinātniskās izziņas izteiktā progresa rezultātā zinātne kā jaunu zināšanu ieguves joma un jau iegūto zināšanu apguve ir kļuvušas par kultu, jo daudzos gadsimtus cilvēkus pilnīgi pamatoti vadīja dziņa nemitīgi vairot ikdienas praksei tolaik tik trūkstošās zināšanas. Taču šobrīd uzkrāto zināšanu apjoms jau ir tik liels, ka izveidojies **z i n ā t n e s u n z i n ā š a n u k u l t s** jau rada nopietnas problēmas gan mūsu izglītojošā darbībā, gan dzīves praksē.

Līdzšinējam zinātnes un tehnikas progresam galvenokārt skarot mūsu dzīves materiālā nodrošinājuma attīstību, zinātnes un zināšanu kults ir pamatā arī vēl citai, ne mazāk svarīgai parādībai. Proti, strauji attīstoties Rietumu patērētāja tipa dzīvesveidam, ļoti daudzi cilvēki šodien jau izjūt šo kultu kā nepatīkamu un novēršas no zinātņu un atbilstošo tehnoloģiju apguves kā garlaicīgas un nogurdinošas. Īpaši tas skar dabaszinātņu jomu un sabiedrības jaunās paaudzes izteikti humanitarizējas. Skolās kļūst nepopulāri fizikas, ķīmijas un bioloģijas priekšmeti, krīt studentu skaits atbilstošajās studiju programmas un kā visas šīs attīstošās tendences galarezultāts, sāk trūkt inženiertehniskie speciālisti mūsdienu materiālās dzīvesvides uzturēšanai un attīstībai. Tā nu Jauno laiku vēsturisko notikumu tālāktīstībā mēs šobrīd no viena pašu izraktā grāvja gatavojamies ieskriet otrā grāvī, ko gan atkal paši sev un citiem (mūsu pašu bērniem) vēl tikai rokam.

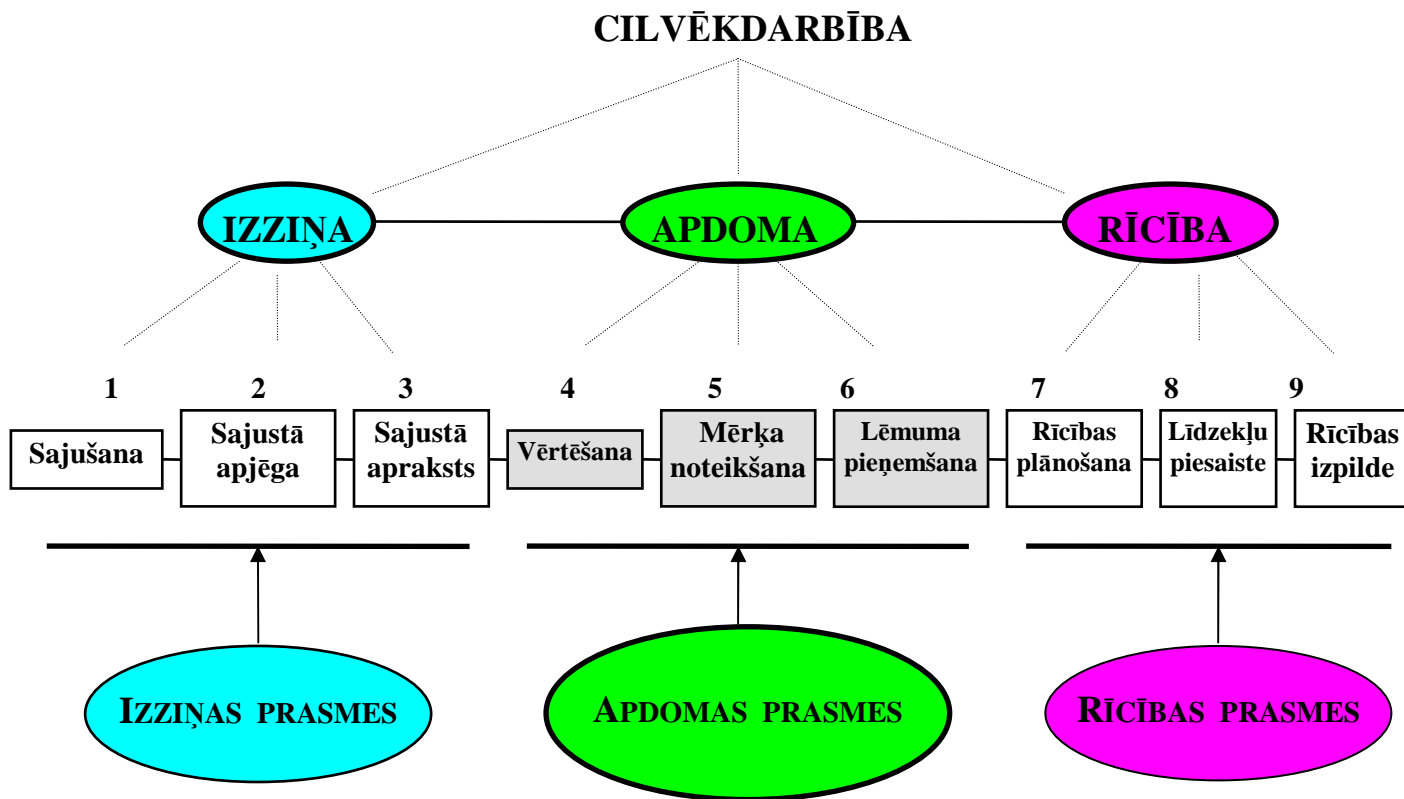
Kā novērst zinātnes un zināšanu kulta izpausmes mūsdienu skolās, kā kopumā noturēties uz dzīvesceļa, izvairoties no abiem tā grāvjiem - tāds ir jaunā izglītības satura izveides pamatjautājums. Šī problēma ir kompleksa, tā aptver gan humanitārās, gan sociālas, gan dabas un tehnisko zinātņu jomas un pieprasa līdzsvarot gan šīs jomas, gan tajās īstenoto zināšanu apguvi atbilstoši mūsdienu dzīves attīstībai ne tikai šodien, bet arī nākotnē.

Lai sekmīgi virzītu atbilstošu izglītības saturā attīstību, vairs nepietiek tikai ar tradicionālo dzīves pieredzes vispārējo sastāvdaļu apzināšanu, bet ir jāņem vērā arī vēl dzīves kā procesa pamatstruktūra, to veidojošie posmi un atbilstošo dzīvesprasmju kopsaiste ar šiem procesiem.

Dzīve - daudzveidīgu cilvēkdarbību kopums, kurā katra no tām īstenojas noteiktas cilvēku vajadzības apmierināšanai. Ikvienu cilvēkdarbību raksturojas ar universālu tās struktūru, kuru secīgi sastāda izziņa, apdoma, rīcība. Līdz ar to *izziņa, apdoma un rīcība ir*

dzīves pamatprocesi, ar kuriem atbilstoši jāsaista dzīves pieredzes vispārējās sastāvdaļas. Šī atziņa ir dzimusi, raksta autoram turpinot sistēmpētījumu par izglītības satura detalizāciju un varētu būt sava veida noslēdzošā atziņa LIS attīstības otrajai piecgadei (1998-2003).

Dzīve - cilvēkdarbību kopums

**Izziņas prasmes, apdomas prasmes, rīcības prasmes -
lūk, galvenās dzīvesprasmes !**

*Vērtējošas, mērķorientētas un izlēmīgas domāšanas spēju attīstība -
mūsdienu izglītojošās darbības centrālais uzdevums.*

Ierobežojot tradicionālo izziņas - zināšanu kultu, šodien īpaša uzmanība jāvelta apdomas prasmju apguvei, kuru pamatā savukārt ir attieksmju veidošana vērtēšanas procesos, veicot salīdzināšanu ar cilvēku pašu izvēlētajiem vērtību etaloniem. Lai cik tas neparasti neliktos, bet akcents no mācībām šodien tik tiešām pāriet uz audzināšanas procesu, taču nekādā gadījumā nezaudējot mācību un audzināšanas kopsaistību vienotā izglītojošā darbībā. Šī ir pavisam netradicionāla atziņa, bet tā šodien ir īpaši aktuāla kā izglītības satura attīstību virzību nosakošā atziņa mūsdienu augstākās kvalitātes izglītības nodrošināšanai. Paliekot tradicionālajos ietvaros, mēs aprobežojamies ar zemāku izglītības kvalitāti. Vai Jūs, cienīto lasītāj, gribat un varat papildināt savus tradicionālos priekšstatus par zināšanām kā spēku ar daudz plašāku atziņu, kas cilvēka garaspēku saista ar viņa domātprasmi? Padomājiet par to - brīva izvēle un sekojoša atbildīga rīcība ir Jūsu ziņā! Tas jau būtībā nav nekas jauns, jo tiek atgādināts, ka galvenā dzīvesprasme ir domātprasme un runa ir tikai par patiesi saprātīga

cilvēka (*homo sapiens*) mērķtiecīgu veidošanos. Par *homo sapiens* jeb augsti attīstītu personību nepiedzimst, bet gan kļūst vai arī nekļūst dzīves un izglītošanās gaitā.

Lai nodrošinātu apstākļus harmoniskas jeb līdzsvarotas personības attīstībai, mūsdienu LIS tās vispārīglītojošās darbības īstenošanā ir jāaptver visi 3 cilvēkdarbību pamatprocesi un visas 3 cilvēku dzīves pieredzes vispārējās sastāvdaļas. Šo atziņu uzskatāmi parāda matricveida shēma, kuras galvenā diagonāle uzrāda nepieciešamo vispārīglītības satura attīstību.

I z g l ī t o t ī b a - izglītojošās darbības mērķis un rezultāts : dzīves pieredze (*zināšanas, prasmes, attieksmes*) dzīvei (*izziņai, apdomai, rīcībai*)

	IZZIŅA (sajūtas, apzīmēšana, apraksts)	ĀPDOMA (vērtēšana, mērķa noteikšana, lemšana)	RĪCĪBA (plānošana, līdzekļu piesaiste, izpilde)
ZINĀŠANAS - fakti un cēloņseku sakarības	Zināšanu ieguve (kas tas ir un kāpēc tas tā ir ?)	Zināšanu procesēšana (domāšana)	Zināšanu izmantošana praksē
ATTIEKSMES - darbību vērtīborientācijas	Attieksmju izziņa (paraugvērtību apguve - kas ir labi ?)	Attieksmju veidošana vērtēšanas procesā	Attieksmju īstenošana praksē
P R A S M E S - darbības spēju īstenojums	Prasmes iegūt, analizēt un sintezēt informāciju	Prasmes vērtēt, izvirzīt mērķi, pieņemt lēmumu	Prasmes plānot rīcību, piesaistīt līdzekļus, izpildīt rīcību

Īstenojot augšminētās atziņas praksē, neapšaubami ir jāievēro cilvēku vecumposmu īpatnības. Proti, nopietna pievēršanās apdomas procesu apguvei ir jāsāk īstenojot vidējā un jāturpina augstākā izglītības pakāpē pēc sākotnējo zināšanu ieguves pamata izglītības pakāpē (jo “tukša galva nedomā”). Diemžēl, bet šobrīd mēs vēl joprojām tradicionāli turpinām nepārtrauktu zināšanu apguvi, daudz par maz uzmanības veltot šo zināšanu cilvēcīgas izmantošanas apjēgai atbilstoši tai vai citai vērtību sistēmai. Rīcības prasmju īpašai apguvei konkrētā dzīves jomā sevi piesaka profesionālā izglītība, kurai kā izglītības kronim ir jākronē augstvērtīgi vispārīglītota (galvenais - domātprotoša, ne tikai daudz zinoša) galva.

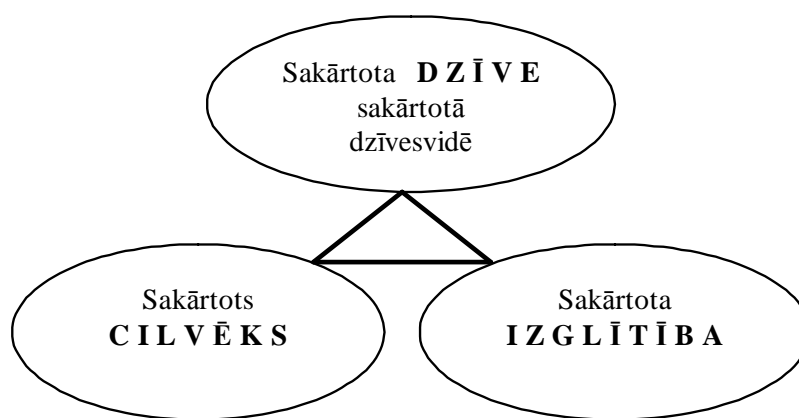
Nobeigumam.

Mainība visapkārt un mēs mainībā - tāds ir mūžības likums, kura būtību ļoti īsi un trāpīgi raksturojis mūsu filosofiskās dzejas dižgars J.Rainis : “ Pastāvēs, kas pārvērtīsies ! ” Notikumi mūsdienu Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas īstenojas ciešā kopsaistībā ar pasaules procesiem. Šie procesi mums visapkārt attīstās ļoti straujā mainībā un rada jaunas problēmas, kas sākotnēji nebija īsti paredzamas, toties šodien jau būtiski nosaka mūsu dzīves un izglītības tālākvirzību. Kādas šodien ir galvenās problēmas, kas pēc raksta autora pieredzes liekas būtiskas LIS attīstībai nākamajā piecgadē ?

Vispirms jau tā noteikti ir **LIS līdzsvarotas attīstības nodrošinājuma problēma**. Latvijā šobrīd vāji attīstas izglītības teorija, kurai vienmēr un visur vajadzētu gaismot ceļu praksei. Materiālās nabadzības ieskaustajā ikdienas steigā Latvijas izglītības sistēmā šodien arvien vairāk sāk dominēt no ārzemju prakses formāli aizgūto atziņu kompilācijas, kas pēc

būtības netiek pietiekami saistītas ar Latvijas konkrētājiem apstākļiem (kultūru, mentalitāti, valodu utt.). Ikdienā *valda faktu sadrumstalotība, pietrūkst kopsaistošo cēloņsakarību skaidrošanas*. Vai aiz kokiem redzam mežu? - arī tā varam uzdot jautājumu. Latvijas izglītības sistēma ir jāattīsta sistēmiski ne tikai teorijā, bet arī praksē.

LIS tālākattīstībai ļoti svarīga ir **mūsu izglītības saikne ar mūsdienu dzīves sakārtotību pasaulē un Latvijā**. Sakārtoti cilvēki - sakārtota dzīve sakārtotā dzīvesvidē - sakārtota izglītība, lūk, cik vienkāršs ir “apburtais loks” jeb “maģiskais trijstūris”, kuri vispirms ir skaidri jāapzinas (jāizzin un jāapdomā), lai pēc tam konkrēti rīkotos, ja gribam un varam ko labu darīt LIS progresīvā attīstībā. Visi trīs ķēdes posmi ir pa pāriem kopsaistīti, ikviens posms ir būtisks. Vājākais posms bremzē procesu norisi kopumā un šobrīd tas meklējams nesakārtotajā dzīvē. Tikai sistēmiski - atbilstošā kopsaistībā iespējama visaptveroša cilvēka, viņa dzīves un izglītības līdzsvarota jeb harmoniska attīstība. Izglītotiem (gudriem un tikumīgiem) cilvēkiem šodien jāveicina dzīves sakārtotības pieaugums kā priekšnoteikums cilvēces progresīvai tālākattīstībai 21.gadsimtā.

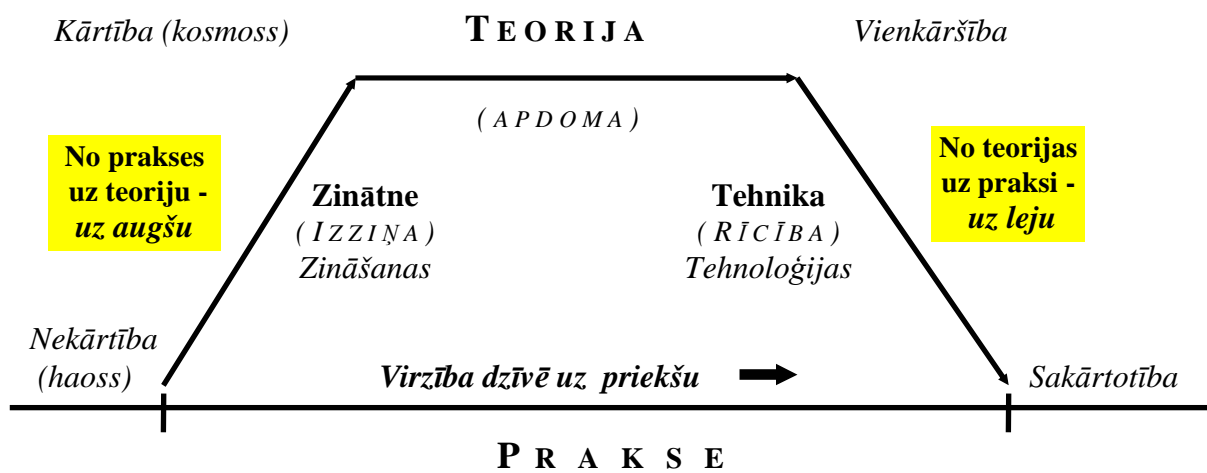

Ļoti nozīmīga LIS tālākattīstībai būs **izglītības nozares profesionālās valodas attīstība**. Vērojot patreiz strauji attīstošos latviešu valodas piesārņošanu ar svešvārdiem, dažu dzīvessteigas pārņemto censoņu verdziskās padevības rezultātā vārda “izglītība” vietā visai drīz varam sagaidīt kādu anglicismu - piemēram, “edukācija”, “edukeišen” vai tml. Mūsu lietuviešu kolēģi, diemžēl, jau ir mūs apsteiguši, neapdomīgi ievēdot jaunvārdu “edukoloģija” un nu īsti labi nezinot, kā ar to apieties. Taču problēma šodien ir daudz nopietnāka nekā tikai atsevišķu svešvārdu ienākšana, kas izsenis ir viens no valodu kopsaistītas attīstības un bagātināšanas ceļiem. Mūsdienu stihiskā mainībā latviešu valoda, šķiet, nevis bagātinās, bet gan pamazām ved pavisam citā mentalitātē, tādējādi likumsakarīgi gatavojot savu bojā eju. Latvisko un anglisko vārdu dīvainais sajaukums draud pamazām paralizēt latvisko garīgumu - domāšanu, pamatojoties uz latviešu vārdu dabisko izcelsmi un loģiskajām kopsakarībām. Medicīnas terminoloģiju lietojot, mūsu dzimtajā valodā liekas esam iemeties vēzis, kas draud ar letālu iznākumu - latviešu valodas un līdz ar to arī latviešu aiziešanu no pasaules informacionālo procesu aprites. Ko gribam, ko varam, ko daram?

Šobrīd arī turpmāk ļoti nopietnas grūtības LIS efektīvā tālākattīstībā radīs **izglītības programmu un izglītības priekšmetu mūsdienu augstvērtīga izglītības satura izstrādes problēmas**. Izrādās, ka vēl neesam gatavi izdarīt nepieciešamās izmaiņas un pārmaiņas, kuras pieprasa mūsdienu dzīves attīstība un kam vairs neatbilst līdzšinējais izglītības saturs. Esam krietni vien pārvērtējuši pedagogu radošās darba spējas, cerot uz viņu ieguldījumu attiecīgo programmu izveidē. Proti, vairumā gadījumu pietrūkst uzņēmības, prasmes vai arī laika patstāvīgi veikt šo sarežģīto un atbildīgo darbu, tiesības uz kuru garantē Izglītības likums. Uz šī fona visaugstāko atzinību pelna tie pedagogi, kas tomēr ir spējuši piedāvāt savas

programmas un sekot līdzī laika garam. Diemžēl, bet arī IZM daudzos gadījumos nespēj nodrošināt mūsdienīgu paraugprogrammu piedāvājumu. Pavisam nepieņemama ir situācija, ka jau esošās paraugprogrammas ikdienas praksē it kā nemanot pārvēršas par obligātiem izglītības dokumentiem. Tas ir pilnīgā pretrunā ar sākotnējo izglītības organizācijas ieceri, saskaņā ar kuru obligāto izglītības saturu nosaka tikai un vienīgi izglītības standarti. Šeit vēl noteikti ir jāņem vērā arī tas, ka izglītības satura izstrādes kavēšanās savukārt bremzē arī attiecīgo izglītītojošas darbības metožu izstrādi un pedagogu atbilstošu sagatavošanu. Diemžēl, bet IZM ISEC šobrīd pamatā nodarbojas ar eksaminācijas jautājumu risināšanu, bet nepietiekami veic darbu izglītības satura attīstībā. Bez tam rodas priekšstats, ka tieši šajā svarīgajā iestādē it kā nemanot notiek pāreja no izglītības satura uz tikai mācību satura problemātiku, tai skaitā tikai mācību satura apguves sasniegumu vērtēšanu. Bēdīgi, ka tieši IZM, kurai jāorganizē un jāvada LIS attīstība, ar šo darbu šodien īsti netiek galā. Te nu laikam vistiešākais piemērs, kā materiālā nabadzība pamazām rosina arī garīgās nabadzības attīstību, jo nepieciešamās izstrādes nav jāveic ierēdņiem, bet gan profesionāliem pētniekiem, kuriem savukārt jārada atbilstoši darba apstākļi.

Protams, pastāv jau vēl arī virkne citu problēmu, bet par tām šeit nerunāsim, jo tās skar citus, šajā rakstā neaplūkotos jautājumus. Novēlot Jums, cienītie lasītāji, veiksmīgu un panākumiem bagātu Jauno Skolas gadu, aicinu arī Jūs laiku pa laikam pacelties virs ikdienas prakses un teorijas vispārīgajā skatījumā saredzēt Lielās Domas - Mūžīgās Patiesības, jo tikai tad, īstenojot atgriezenisko saikni ar praksi, varam mērķtiecīgi un progresīvi virzīt mūsu dzīves un izglītības attīstību. Šo aicinājumu lai uzskatāmi ilustrē šāda, nu jau par raksta autora pedagoģiskās darbības galveno vadmotīvu kļuvusī shēma.

Ikdienas parādības (daudzveidīgas lietas un procesi) ap mums un mūsos

***Lielās patiesības ir vienkāršas, bet, lai pie tām nonāktu,
ir jāpaceļas virs ikdienas sarežģītības !***